

SID

ابزارهای
پژوهش

سرویس ترجمه
تخصصی

کارگاه های
آموزشی

بلاگ
مرکز اطلاعات علمی

سامانه ویراستاری
STES

فیلم های
آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

توسعه آموزش
آموزش مهارت های کاربردی در تدوین و چاپ مقالات ISI

آموزش مهارت های کاربردی
در تدوین و چاپ مقالات ISI

توسعه آموزش
روش تحقیق کمی

روش تحقیق کمی

توسعه آموزش
آموزش نرم افزار Word برای پژوهشگران

آموزش نرم افزار Word
برای پژوهشگران

واکاوی ارزش مرکز محله در شهرهای امروزی و نقش آن در خلق هویت شهری

علی غلامرضا پورنوغانی^۱، حسن آرزو^۲

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، واحد علوم و تحقیقات خراسان رضوی؛ دبیر کارگروه ارشد معماری گروه مشاوران جوان شهرداری منطقه اشهر مشهد

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، واحد علوم و تحقیقات خراسان رضوی

a.noghani@yahoo.com

Arezoo_9540@yahoo.com

چکیده

امروزه پاسخگویی به نیاز عمومی شهروندان برای فضاهای جمعی به دلیل کمبود شدید فضاهای مطلوب شهری از ضروریات می باشد، که این امر حاصل رشد سریع، بی برنامه و ناهماهنگ شهرها بوده است. فضاهای باز محله ای یا مراکز محله از انواع فضاهای عمومی شهری هستند که به توسعه و تقویت وجوه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی و خلق هویت در زندگی جمعی شهر کمک شایانی می کنند. ویژگی اصلی چنین فضاهایی نمایش صحنه ای است که در آن رویارویی های اجتماعی برای ایجاد تعاملات جمعی در معرض دید عموم قرار می گیرد. در این مقاله سعی شده تا به روش تحلیلی پس از بررسی وجوه متفاوت ارزش مرکز محله در گذشته، حال و آینده، راه حل های کاربردی برای رسیدن به هویت در شهرهای امروزی پیشنهاد گردد.

نتایج حاصل نشان از آن دارد که احیا و ایجاد جایگاه مرکز محله برای ارتقاء و دوام هویت شهری جهت ایجاد سرمایه های اجتماعی واقعی انکار ناپذیر است که باید به صورت کاربردی و با الگوهای مناسب امروزی در برنامه ریزی مدیریت توسعه شهرها مورد توجه قرار گیرد.

کلمات کلیدی: مرکز محله، فضای شهری، هویت شهری، فضاهای جمعی.

Abstract

Today the general public to meet the needs of public spaces due to severe shortage of essentials of urban spaces is desirable that the resulting rapid growth, the city has been inconsistent application. Open public spaces of urban neighborhood or community centers to develop and strengthen the cultural aspects of social, economic, and social life of the city contributed to the creation of identity. The main feature of such a scene is displayed in the face of social spaces for social interaction takes place in full public view. In this paper the analysis of different aspects of neighborhood center in the past, present and future, to identify practical solutions are proposed in modern cities.

The results of the recovery and the community center for the promotion of sustainable urban identity and social capital to create the an indisputable fact undeniable that must be applied with appropriate patterns of modern urban development should be considered in management planning.

Keywords: community centers, urban areas, urban identity, communal spaces.

مقدمه

یکی از مهم ترین مسائلی که امروزه در شهرهای ایران با آن مواجه هستیم، کمبود شدید فضاهای مطلوب شهری است که عامل اصلی آن رشد سریع، بی برنامه و ناهماهنگ شهرها بوده است به گونه ای که اغلب فضاها در این گونه شهرها فاقد شرایط مطلوب برای زندگی سالم و آسایش شهروندان است. عرصه های عمومی در بسیاری از شهرها هیچ گاه به اندازه دهه اخیر مورد تهدید قرارنگرفته بودند کالبد شهر را توده های ساختمانی و شبکه ای از فضاهای باز شکل می دهند. عرصه عمومی، عرصه زندگی جمعی انسان ها و اشتراک با دیگران است. فضای شهری به عنوان یکی از انواع عرصه عمومی، فضایی را در اختیار شهروندان قرار می دهد که می بایست به بسیاری از نیازهای آنان در این فضاها پاسخ داده شود فضاهای باز محله ای و یا مرکز محله ها از انواع فضاهای عمومی شهری درون محله ای هستند. این عنصر گرچه جزء لاینفک بافت های کهن شهری بوده است، اما در بافت های نوساز شهری حضوری ناقص و کم رنگ دارد که می تواند مفاهیم عرصه عمومی و فضای شهری را در خود متبلور سازد. در غیبت مراکز محله ای، خدماتی که اصولاً می باید در این فضاها استقرار یابند به صورت پراکنده در امتداد معابر شکل گرفته اند. از سوی دیگر محتمل است به واسطه تغییر نوع زندگی و نیازهای مرتبط با آن در معنا و شکل مرکز محله ها و تلقی مردم از این فضاها تغییراتی ایجاد شده باشد. تغییر مراکز محله از اشکال نابه هنجاری که امروزه به خود گرفته اند و بازگشت به مفاهیم عمیق و بسیار مهم عرصه و فضا مکان امری ضروری است به این دلیل به نظر می رسد یکی از مسائل امروز فضاهای عمومی شهری توجه دوباره به فضایی به نام مرکز محله و تعریف مجدد از اهمیت، نقش، کارکرد، شکل و کالبد آن باشد.

عرصه عمومی

عرصه عمومی، عرصه زندگی جمعی انسان ها و اشتراک با دیگران است. فضای شهری به عنوان یکی از انواع عرصه عمومی، فضایی را در اختیار شهروندان قرار می دهد که می بایست به بسیاری از نیازهای آنان در این فضاها پاسخ داده می شود. فضای شهری در طول تاریخ بشر همواره عرصه اجرای کارکردهای اجتماعی و پویای های نهادین جامعه بوده و بسیاری از فعالیت های وابسته به نهاد های عرصه مانند خانواده نیز به عرصه عمومی و فضای شهری سپرده شده است. بنابراین نه تنها همراه با سیر تحول جامعه نهادهای عرصه عمومی و شهری بطور روز افزونی پیچیده شده و گسترش می یابد، بلکه فضاهای عمومی و شهری نیز بواسطه همین رابطه توسعه یافته اند و ما امروز با تنوعی از فضاهای عمومی و اجتماعی مواجهیم که در تملک عمومی اند و کارکردهای اجتماعی در آنها جاری می گردد. از سوی دیگر فضای شهری به عنوان

بستر مکانی کارکردهای اجتماعی در آنها جاری می گردد. از سوی دیگر فضای شهری به عنوان بستر مکانی کارکردها و پویای های وابسته به آن که در اشکال نهادها، سازمان ها و... پدید می آیند نقشی برجسته داشته و موجب تسهیل روابط و پالایش ساخت اجتماعی می گردد. از آنجا که فضای شهری با دخالت در تسهیل و پالایش ساخت اجتماعی عموماً با راهبردهای اجتماعی درگیر می شود و گاه موجب تقویت، تحکیم و یا تضعیف آنها می گردد، بنابراین به دلیل عمومیت، قطعیت و تکرار شونده‌گی اثرات آن دارای نقش اجتماعی است. (رفیعیان، سیفی - ۱۳۸۴ - ۳۵)

فضای جمعی

حیات جمعی فرصتی جهت رها شدن از تنشهای زندگی روز مره، تعاملات اجتماعی و گردهمایی افراد و گروههای مختلف و بستری برای حضور، آزادی بیان و ابراز آنها در فضا است. حیات جمعی در فضاهای عمومی در گرو ترویج تعاملات اجتماعی، جذب افراد و گروههای مختلف، امنیت اجتماعی و در نتیجه ترغیب به افزایش تحمل گروههای مختلف در فضا، جامعه پذیری بیشتر و ایجاد فضایی فعال و سرزنده است. اجتماع پذیری در فضاهای عمومی برپایه نیاز مردم به حس تعلق اجتماعی و تعامل با یکدیگر قرار دارد و این امر در یک فضای اجتماعی حمایت کننده در کنار تامین آسایش فیزیولوژیکی، ادعای قلمرو، حس مالکیت و دریافت عدالت در فضا، میسر خواهد بود. تعامل اجتماعی و برقراری ارتباط، می تواند یک موضوع فیزیکی، یک نگاه، یک مکالمه و ارتباط بین افراد باشد که خود مستازم تعریف رویدادها و فعالیتهای متناسب و در نتیجه نقش پذیری مردم در فضا و عضویت آنها در گروهها و شبکه های اجتماعی است. (دانشپور، چرخچیان - ۱۳۸۶ - ۱۹)

مرکز محله

محله های شهری از دیرباز بعنوان عرصه های کالبدی و اجتماعی در شهرهای ایران مطرح بوده و بعنوان اجزای عملکردی و جغرافیایی شهرها به شمار می آمدند که نقش اساسی در حیات اجتماعی شهرها داشته اند. محله ها به مرور زمان شکل می گرفته و جای خود را در شهر باز می کردند. شهر از مجموع این محله های منسجم تشکیل می شد. هر یک از مراکز محله ها تمامی تأسیسات و تجهیزات اولیه مورد نیاز ساکنین خود را در برداشت. امور محله ها از طریق یک سیستم خودیار و بدون نیاز به تشکیلات عربض و طولیل مدیریتی اداره می

شد و به دلیل وجود حس همبستگی قوی و اعتماد در بین ساکنان، کلیه امور محله رتق و فتق می شد. لیکن ساختار محله های شهری مراکز محلات از اوایل قرن بیستم دگرگون شده و خصوصاً در چند دهه گذشته به شدت تغییر یافته است در مقطع یاد شده علاوه بر دگرگونی بسیاری که در مناسبات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی در جهان و به تبع آن در ایران به وقوع پیوست، گسترش شتابان شهرنشینی همراه با رواج مدرنیسم نیز به نوبه خود اثر عمده ای در تغییر و تحول ساختار و عملکرد محله های شهری و مراکز آن برجای گذاشت. نظام سنتی محله ای از هم پاشید بدون آنکه نظام جدید بصورت کامل جایگزین آن شود. (رهنمایی، ۱۹، ۱۳۸۶)

بسیاری از نظریه پردازان شهرسازی معتقدند که فضاهای عمومی شهر از جمله مراکز محله بعنوان یکی از اجزای اصلی، نقش با اهمیتی در شهر سالم دارند. این عقیده فراتر از نقش کارکردی فضاهایی است که معطوف به زمانی است که این فضاها، سرمایه اجتماعی را در زمانی که تعاملات اجتماعی زیادی در این مکان ها به وقوع می پیوندد، افزایش می دهند. (Pasaog walei.al. 2004) مطالعات تحقیقی تاکید می کنند که مراکز محله انعکاسی از ارزش های فرهنگی بوده و تمرینی جهت تجمیع و گردهمایی گروه های نژادی و قشرهای مختلف اجتماعی در عرصه شهری می باشند

محله و مرکز محله به عنوان سلول شهری در شهر ایرانی انعکاسی از جامعه بوده و مفاهیمی همچون هویت وحدت خوانایی نمایانی هماهنگی سازگاری و بسیاری از مفاهیم دیگر را در خود جای داده بود اما به تدریج و با نفوذ سبک معماری مدرن محله ها انسجام و پیوستگی و هویت و شخصیت مستقل خود را از دست داده و مفهوم و ارزشهای محله بی اعتبار شد. (یاوری، ۱۳۸۵، ۸۵)

اهمیت توجه به محله و مرکز محله

امروزه بار دیگر توجه به محله ها و جوامع خرد شهری که در جهت توسعه شهرها بوجود می آیند در دستور کار برنامه ریزان و طراحان قرار گرفته است. مراکز محلات یکی از مهم ترین مکان های عمومی در دل محلات مسکونی محسوب می شوند که خدمات را در اختیار مردم قرار می دهند. مرکز محله، تمرکز جامعه ای کوچک و منسجم است که تماس های اجتماعی بین همسایگان و ایجاد حس شهری و محله ای را ترغیب می کند. این مراکز محل تجمع آن دسته از فعالیت های تجاری و خدماتی است که به طور روزانه یا دست کم هفتگی مورد استفاده ساکنان یک محله قرار می گیرد، نظیر مدرسه، مهدکودک، فروشگاه های مواد غذایی، داروخانه، خشک شویی، پست، قهوه خانه، رستوران یا محل مناسب برای پاتوق اهالی. این مدل

شبهه مراکز محلی است که همه جا داخل بافت شهری دیده می‌شود. گرچه از ارزش و اهمیت این مراکز روز به روز کاسته می‌شود، ولی آن‌ها در جوامع سنتی تر هنوز هم با کمال قدرت کار می‌کنند. این فکر نه تنها بر اثر ملاحظات سهولت دسترسی بلکه مهم‌تر از آن به دلیل ایده‌آل بودن جنبه‌های اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. مدل مراکز محله‌ای با وجود کاسته شدن از اهمیتشان همچنان وجود دارند و امروزه با پدیدار شدن دوباره مفهوم محله، حتی قوت و اعتبار بیشتری پیدا کرده‌اند. این نظریه که کالاها و خدمات روزمره باید نزدیک به خانه باشند، بدون شک نظریه ای معقول و منطقی است.

هویت شهری

هویت شهری: برآیند همه نیروهایی است که بر آند تا شهر را به عرصه فیزیکی اجتماعی منسجم، خانه ای برای زندگی مشترک خانواده شهر مبدل سازند. اگر شهر مفهوم و اعتبار خود را به عنوان فضای اطلاع رسانی از دست بدهد و برنامه های آن از بازخورد اطلاعات مربوط به حقایق شهر منشا نگیرد، نه تنها انگیزه ای برای زندگی اجتماعی و مشارکت مردم در بازار تولید ارزش ها و هویتشان وجود نخواهد داشت، که مدیتهی نیز در انتظار شهرهایمان نخواهد بود [۳:رفیعی زاده ، ۱۳۸۴: ۱۸].

از سوی دیگر هویت جمعی انسان ها در شهرهای بزرگ، با خطر بی توجهی رو به رو است و انسان شهری خود را در شهر باز نمی یابد و به تدریج ارتباط خود را با مکانی که در آن زندگی می کند از دست می دهد. با توجه دوباره به هویت و به خصوص هویت جمعی در شهرهای بزرگ، باید فضاهای شهری را طوری طراحی کرد که هویت داشته باشند و در تعیین هویت نیز موثر باشند. خاطرات در شهر نیز می توانند به عنوان عناصر مهم تلقی شوند. به خصوص این که خاطرات جمعی و عناصری که شکل دهنده خاطرات شهر هستند، همواره در خطر بی توجهی و نابودی قرار دارند. در حالی که حفظ خاطرات و ایجاد فضاهایی که علاوه بر حفظ خاطرات گذشته، در شکل گیری خاطرات جدید نیز موثر باشند، در تعیین هویت شهروندان و معنا بخشیدن به فضاهای شهری اهمیت بسیار دارند. (جلیلی، ۱۳۸۶، ۴۰)

محله و مرکز محله به عنوان سلول شهری در شهر ایرانی انعکاسی از جامعه بوده و مفاهیمی همچون هویت وحدت خوانایی نمایانی هماهنگی سازگاری و بسیاری از مفاهیم دیگر را در خود جای داده بود اما به تدریج و با نفوذ سبک معماری مدرن محله ها انسجام و پیوستگی و هویت و شخصیت مستقل خود را از دست داده و مفهوم و ارزشهای محله بی اعتبار شد. به نظر می رسد الگو برداری از ارزشهای بافت محلات

و مرکز محلات ایرانی می تواند بخش عمده ای از اغتشاشات و آشفتگی های کمبود تعاملات اجتماعی را در فضاهای شهری معاصر جبران نماید. (یاوری، ۱۳۸۵، ۸۵)

مطالعات تحقیقی تاکید می کنند که مراکز محله انعکاسی از ارزش های فرهنگی بوده و تمرینی جهت تجمیع و گردهمایی گروه های نژادی و قشرهای مختلف اجتماعی در عرصه شهری می باشند، عرصه ای که با توجه به زمینه موجود خود باعث ارتقاء و دوام هویت شهری شهروندان می گردد. این توجه آشکار می سازد که چگونه مرکز محله در زمینه خاص خود از طریق فرایندهای اجتماعی تولید می شود و چگونه به رفتار سیاسی و جمعی و اجتماعی ما شکل می دهند تا در اثر تاثیر زمان در اجتماع روند تقویت هویت شهری را در جامعه بروز دهد.

نتیجه گیری

محلات در شهرهای امروز مفهوم سنتی خود را از دست داده است ذهن انسان شهرنشین امروز خود را متعلق به یک شهر بزرگ می داند و نمی تواند حیطه ی زندگی خود را محدود به محله تعریف کند، از طرفی محلات امروزی در سطح شهرها تا حدود زیادی به لحاظ کالبدی شبیه یکدیگر گشته اند و در واقع به قسمتی از شهر تبدیل شده اند و عوامل کالبدی موجود در بافت محلات امروز نمی توانند نقشی را که در ذهن انسان سنتی ساکن در محلات گذشته بازی کرده، تصویر کند همین امر منجر به بروز بحران هویت در انسان ساکن در شهرهای امروز است نتایج حاصل از این تحقیق نیز مویده آنست که ذهن انسان شهرنشین امروز ارتباط خود را با عناصر هویت بخش محلات قدیمی از دست داده این بحران هویت منجر به از خودبیگانگی انسان و سرگشتگی وی با اصل و ریشه ی خود گردیده است این نتیجه تایید کننده ی نظرات دانشمندانی چون زیمل و ماکس وبر است که : موضوع احتمال افزایش از خود بیگانگی را در شهرهای مدرن، و بی هویتی وی در برابر نوآوری های ایجاد شده را، عدم تطابق این نوآوری ها با نیاز انسان امروز یاد می کنند. به نظر می رسد برای حل معضل بحران هویت بررسی شاخص ها و عناصر هویت بخش محلات قدیمی به تنهایی نمی تواند ما را به احیای دوباره ی هویت شهرها و محلات امروز رهنمون سازد.

شناخت ذهن انسان در کلانشهر امروز و درک نیازها و خواسته های وی، اولین قدم در جهت ریشه یابی و حل معضل بحران هویت شهری است. با توجه به نتایج به دست آمده؛ احیا و باز زنده سازی هویت توسط برنامه ریزان شهری قبل از هر چیز مستلزم شناخت ذهنی و درک نیازها و خواسته های انسان امروز می باشد. به نظر

می رسد هویت‌مندی بالاتر و احساس تعلق بیشتر ساکنان مرداویج به محله ی خودشان به دلیل پاسخگویی بالاتر این بافت مدرن به نیازهای انسان بحران زده ی محلات امروزی است و ما به گونه ای شاهد تطابق ذهنی ساکنان این محله با عینیت موجود در آن بافت می باشیم. وجود مرکز محله به همراه فضاهای سبز گوناگون ، همچنین وجود رستوران ها ، کافی شاپ ، پاساژو.. دسترسی بالا جهت رفع نیازهای روزانه در این محله ، امکان تعاملات اجتماعی بالاتر و همچنین حس تعلق و هویت‌مندی بیشتری را فراهم کرده است.

فهرست منابع:

- تولایی، نوین، (۱۳۸۰)، "زمینه گرایی در شهرسازی"، مجله هنرهای زیبا، شماره ۱۰، صفحه ۳۴-۴۲
- پاکزاد، جهان شاه، (۱۳۸۶)، "مبانی نظری و فرایند طراحی شهری معاصر، انتشارات شهیدی
- پاکزاد، جهان شاه، (۱۳۸۹)، "سیراندیشه های در شهرسازی (۳)، انتشارات ارمانشهر
- توسلی، محمود، (۱۳۸۲)، "اصل ارتباط در طراحی شهری"، مجله هنر های زیبا، شماره ۱۴، صفحه ۳۲-۳۹
- هدمن، ریچارد، اندرو، یازوسکی، (۱۳۸۴)، "مبانی طراحی شهری، ترجمه راضیه رضازاده و مصطفی عباس زادگان، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران
- ابراهیم زاده، عیسی و یوسف نصیری - شهرنشینی شتابان، روندها و پیامدها - مجله اطلاعات سیاسی اقتصادی - شماره ۲۳۷-۲۳۸-۱۳۸۶
- پیران ، پرویز. هویت شهرها ؛ غوغای بسیار برای مفهومی پیچیده ، آبادی ، سال پانزدهم ، شماره ۴۸ ، ۱۳۸۸
- قاسمی اصفهانی ، مروارید. اهل کجا هستیم ؛ هویت بخشی به بافت های مسکونی ، تهران: انتشارات روزنه .، ۱۳۸۳
- فلامکی ، منصور . باز زنده سازی بناها و شهرهای تاریخی ، تهران : انتشارات دانشگاه تهران ، ۱۳۶۵

**Ashihar.Y.(1983) The Aesthetic Townscape. Trans. Lynne. E. Riggs.
Cambridge:MIT Press**

**Bremner.L . (1994) Space &the Nation: Three Texts on Aldo Rossi. Society & Space
.No.12.pp.287-300**

Brolin. B .C. (1980)Architecture in context: Fitting New Buildings with Old.New York: Van Nostrand Reihold

Futterman. M.A. (1991) The Composition of Spatial Sequence in Urban Design . University of Edinburgh.

King .R.(1996) The Emancipating Space: Geography. Architecture & Urban Desing.New York:The Guilford Press.

Healy. P. et al .(1997) Managing Cities: The New Urban Context. Chichester : John Wiley & Sons.

Rowe . C & F .Koetter (1978) Collage city. Cambridge:MIT press.

Rapoport . A. (1977) Human Aspects of Urban From .New York :Pergamon press.

Kostof. S. (1991) The City Shaped : Urban Patterns & Meanings through History .London : Thames & Hudson

SID

ابزارهای
پژوهش

سرویس ترجمه
تخصصی

کارگاه های
آموزشی

بلاگ
مرکز اطلاعات علمی

سامانه ویراستاری
STES

فیلم های
آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

تازه های آموزش
آموزش مهارت های کاربردی در تدوین و چاپ مقالات ISI

آموزش مهارت های کاربردی
در تدوین و چاپ مقالات ISI

تازه های آموزش
روش تحقیق کمی

روش تحقیق کمی

تازه های آموزش
آموزش نرم افزار Word برای پژوهشگران

آموزش نرم افزار Word
برای پژوهشگران